

VZDÁLENÁ BLÍZKOST (Bohemistika na rozhraní dvou kultur)

CHRISTA ROTHMEIEROVÁ

V polovině šedesátých let se slavistika v důsledku liberalizace tzv. "východního bloku" i v důsledku přílivu absolventů ze středních škol, na kterých se vyučovalo rusky, stala v Rakousku až "módním" předmětem studia, a institut slavistiky vídeňské univerzity se začal probouzet jako Šípková Růženka ze spánku.¹ To bylo období, kdy jsem tam nastoupila jako studentka slavistiky. Slibný vývoj ústavu ještě urychlil příchod profesora doktora Františka Václava Mareše (zesnulého v roce 1994)² z Prahy v roce 1968. Jako jeho asistent ho doprovodil filolog doktor Josef Vintr, který později, už jako mimořádný profesor, od roku 1984 přednášel také českou literaturu 19. a 20. století.

Přes stoupající zájem o bohemistiku³ byl tento obor v šedesátých letech dosti skromně vybaven a stál ve stínu dominující rusistiky. Přednášky doktora Reppa, který byl tenkrát jako lektor odpovědný za českou literaturu, se omezovaly na 19. století a byly čistě literárněhistorické. Informace přesahující tento rámec zprostředkoval řádný profesor slavistiky doktor Günther Wytrzens⁴ ve svých přehledových přednáškách srovnávací slovanské literatury, v proseminářích a v seminářích. Nepříznivou okolností pro ty, kterým nebyla čeština mateřštinou, byla absence použitelné shrnující literatury v němčině, kromě útlé knížky sudetského Němce Josefa Mühlbergera *Tschechische Literaturgeschichte: Von den Anfängen bis zur*

¹ K historii vídeňské slavistiky do roku 1963 srov. hlavně R. Jagoditsch (Die Slavistik an der Universität Wien 1849-1963, in *Studien zur Geschichte der Universität Wien III*, Graz-Köln 1965, s. 28n.) a S. Hafner (Die kulturgeschichtliche Bedeutung und wissenschaftliche Leistung der österreichischen Slavistik, *X. Jahresbericht des Bundesgymnasiums für Slowenen in Klagenfurt / X. letno poročilo državne gimnazije za slovence*, 1966/67, s. 91n.)

² Srov. J. Vintr: František Václav Mareš †, *Die Welt der Slaven* 1995, s. 158-168.

³ K vývoji bohemistiky v Rakousku srov. hlavně R. Jagoditsch: Die Lehrkanzel für slavische Philologie an der Universität Wien 1849-1949, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 1950, s. 3n.) a S. Hafner: Das austro-slavisches kulturpolitische Konzept in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, *Österreichische Osthefte* 1963, s. 435n., viz zejména s. 441-442).

⁴ Srov. nekrolog S. Hafnera (*Almanach der Österreichischen Akademie der Wissenschaften* [142] 1993, s. 441-453) a J. V. Pavlík: O. Univ. Prof. Dr. Günther Wytrzens in memoriam, *Slavica Othinensia*, Odense Universitet 1992, s. 75-77.

Gegenwart (České literární dějiny: Od začátků do současnosti, München 1970). V roce 1974 vyšla kniha Heinricha Kunstmanna Tschechische Erzählkunst im 20. Jahrhundert (České vypravěčské umění ve 20. století), o deset let později Geschichte der tschechischen Literatur im 19. und 20. Jahrhundert (Dějiny české literatury v 19. a 20. století) Antonína Měšťana.

K volbě titulu "Vzdálená blízkost" mě však přiměly nejenom zkušeností studentky slavistického ústavu (1966-75) a činnost lektorky české literatury 20. století tamtéž (od roku 1976 až do současnosti), ale také mé aktivity v posledních dvaceti letech, jež se odehrávají mimo univerzitní půdu a jejichž prostřednictvím se pokouším českou kulturu a literaturu šířit: články v tisku, přednášky, vydavatelská činnost a překlady. Přitom jsem byla – a stále jsem – bezprostředně konfrontována s problémem recepce české literatury.

V polovině šedesátých let panovala v Rakousku hrubá neznalost slovanské kultury a literatury podle principu "Slavica non leguntur". Zvláště česká vzdělanost a kultura byly podceňovány – předsudek snad ještě z dob monarchie –, což vzhledem k českému původu mnoha Rakušanů (respektive Vídeňanů) působí paradoxně. V té době sice díky "tání", které ani Československo neminulo, docházelo od let 1963-64 ke kontaktům mezi českými a rakouskými literáty a umělci; tyto kontakty byly oficiálně podporovány; docházelo k nesmělému přibližování obou kultur, přesto průměrný Rakušan zavíral oči před skutečností, že samo Rakousko už dávno patří mezi malé státy. V neznalosti velkého rozkvětu české kultury mezi válkami široké povědomí trvalo na fikci "rozdílu kvalit" "velké" německé a "malé" české kultury. Symptomatická se mi zdá být skutečnost, že rakouský čtenář se mohl nejvíc sprátelit s komickými nebo s komicky vzdorovitými hrdiny české literatury, jako je Švejk nebo Hrabalovi "pábitelé".

K systematictějšímu šíření české literatury v Rakousku chyběla však v šedesátých letech infrastruktura vydavatelských zařízení srovnatelná se západním Německem. Moldenovo nakladatelství (Vídeň), které se v druhé polovině šedesátých let snažilo vydávat českou literaturu, z finančních důvodů ukončilo svou činnost. Teprve Wieserovo nakladatelství (Klagenfurt a Salzburg), které je specializováno na šíření literatury zemí střední a jihovýchodní Evropy, začalo od roku 1993 vydávat i českou literaturu v německých překladech. Jako první na můj popud vydali můj výběr a překlad z díla Jakuba Demla. V jiných rakouských nakladatelstvích jako Residenz (Salzburg), Deuticke (Vídeň) nebo Dröschl (Štýrský Hradec) se občas objeví překlady českých knížek.

Od základu se změnily podmínky recepce české literatury teprve na základě politických změn v roce 1989; téměř bleskově se začala akceptovat česká kultura a silně vzrostl zájem o zemi našich sousedů – samozřejmě také v souvislosti s intenzívními hospodářskými kontakty. I s ohledem na

širší veřejnost je už dnes možno říci, že "starobylá rakouská lhostejnost ke slovanskému prostředí, naše nevědomost ve všech slovanských záležitostech", jak je kritizoval ještě v roce 1965 významný rakouský slavista Rudolf Jagoditsch,⁵ mizí.

Spolu se společenskými a politickými změnami v letech 1989-90 došlo ke změnám i v rakouské bohemistice a k velkému přílivu studentů, což platí nejenom pro filozofickou fakultu, ale i pro vysokou školu ekonomickou. Souvisí to samozřejmě s okolností, že absolventi bohemistiky mají nyní větší vyhlídky na uplatnění svého studia v praktickém životě.

Problémy rakouské bohemistiky v posledních třech desetiletích byly zdůvodněny specifickou situací vídeňské slavistiky v daném geopolitickém kontextu. Od roku 1918 nebyla Vídeň už "kulturním a politicko-vzdělávacím centrem mnohonárodnostního státu",⁶ ve kterém slavistika měla "vnitropolitický" význam a vzdělávala elitu slovanských národů,⁷ nýbrž přednostím ke slovanskému světu bezprostředně za železnou oponou – tedy v exponované a překérní situaci. Odcizení obou sousedů – Čechů a Rakušanů, jež vzniklo konfliktním soužitím v jednom státě, bylo po rozpadu rakousko-uherské monarchie, po událostech nacistického období za 2. světové války a po roce 1948 v klimatu studené války zakonzervováno a vyvolalo zmíněnou neznalost (a podceňování) kulturního dění v sousední zemi. Železná opona se všemi negativními projekcemi na obou stranách tvořila nepřekonatelnou bariéru také pro kulturní výměnu. Ke sblížení docházelo obvykle pouze jako následek liberalizace v Československu od poloviny šedesátých let nebo skandálů (pronásledování disidentů, soudy, věznění apod.) v sedmdesátých a osmdesátých letech. O českou kulturu se soustavně a trvale zajímali jen zapálení idealisté.

Normalizace v Československu zastínila také vídeňskou slavistiku. Velká část vědecké literatury pocházející z Československa byla zideologizovaná, zfalšovaná a u nás nepoužitelná. Osobní vědecké kontakty byly téměř znemožněny, výměna vědeckých pracovníků přerušena, protože – jak je všeobecně známo – elita české literárněvědné bohemistiky byla propuštěna z univerzit a z akademie věd. Vídeňská univerzita při zachovávaní korektních byro-

⁵ R. Jagoditsch: Die Slavistik an der Universität Wien 1849-1963, in *Studien zur Geschichte der Universität Wien III*, Graz-Köln 1965, s. 53.

⁶ S. Hafner: Geschichte der Österreichischen Slavistik, in *Beiträge zur Geschichte der Slavistik in nichtslawischen Ländern: Herausgegeben von Josef Hamm und Günther Wyrzens*, Wien 1985, s. 27 (srov též s. 50 a 61-62).

⁷ R. Jagoditsch: Die Lehrkanzel für slavische Philologie an der Universität Wien 1849-1949, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 1950, s. 39 (viz též R. Jagoditsch: Die Slavistik an der Universität Wien 1849-1963, in *Studien zur Geschichte der Universität Wien III*, Graz-Köln 1965, s. 42-43).

kratických předpisů směla zvat pouze zaměstnance veřejných institucí a ti pro nás většinou nebyli vědecky zajímaví. Pozvat vyhozeného vědce na vídeňskou univerzitu by bývalo vyžadovalo nepragmatický přístup ze strany vedení ústavu slavistiky. Dokonce vydávání vědecké bohemistické literatury v našich slavistických periodikách bylo svízelné, protože nebylo možné publikovat vedle sebe vyhozené a ještě trpěné vědce v téže publikaci – zkušenost, kterou jsem získala při vydávání Vídeňského slavistického almanachu.⁸ Studentská výměna byla omezena na jediné celoroční stipendium na Karlově univerzitě.

Tato situace, kterou zde mohu líčit jen velmi stručně, nevedla ministerstvo k tomu, aby tento obor zvlášť podporovalo a vytvořilo například asistenturu pro literaturu 20. století. Studentů bylo málo, zato jejich motivace byla mimořádná. Nadšení bylo nezbytné, protože člověk, jehož hlavním oborem byla bohemistika a který nebyl na fakultě stále zaměstnaným profesorem – a tím pragmatizovaným rakouským úředníkem se slušným platem –, mohl v Rakousku existovat pouze se značnou dávkou idealismu, s asketickým životním stylem a s ochotou přijímat vedlejší zaměstnání.

Chápeme-li však univerzitu jako "místo sociální", ve kterém jsou "vytvářeny identity a potvrzeny identifikace" (podle definice rakouského historika Petschara),⁹ měla bohemistika v těch nešťastných letech důležitou funkci v univerzitní a mimouniverzitní oblasti, funkci překračující čistě vědecké bádání a vědeckost v úzkém smyslu. Převzala úlohy:

1) být osvětou, obranou, korektivem a pamětí,

2) vzdělávat nejen rakouské studenty, nýbrž i české emigranty nebo jejich děti (tj. vychovávat slovanskou elitu jako kdysi v monarchii) a

3) mimo rámec univerzity připravit pochopení pro specifickou společenskou a lidskou situaci v Československu a pro překlady české literatury, být prostředníkem a stavitelem mostů přes zemi nikoho.

Na novou situaci po listopadu 1989 reagovalo bystře rakouské ministerstvo pro vědu koncem roku 1992 vytvořením nové katedry západoslovanských literatur, kterou vede řádný profesor doktora Pavol Winczer a která je vybavena jednou asistenturou pro českou a jednou pro polskou literaturu. Povoláním profesorů ze slovanských zemí – profesora Mareše a jeho tehdejšího asistenta doktora Vintra i profesora Winczera – pokračovala Vídeňská univerzita v tradici pěstované od časů monarchie: usilovat o úzké osobní a odborné

⁸ Č. 4 (1979) – věnované tzv. "jiné avantgardě", č. 8 (1981) – věnované Mukařovskému.

⁹ H. Petschar: úvod ke sb. *Identität und Kulturtransfer (Semiotische Aspekte von Einheit und Wandel sozialer Körper)*, Wien-Köln-Weimar 1993, s. 12.

spojení rakouské slavistiky s jižními a západními Slovany,¹⁰ což se dnes uskutečňuje i zvaním lektorů a přednášejících z České republiky. Očekávám, že dojde k živému vědeckému dialogu českých a rakouských bohemistů a k vytvoření nové kulturní vzájemnosti, která bude předpokladem k opravdové blízkosti české a rakouské kultury v Evropě rovnoprávných sousedů.

¹⁰ Srov. S. Hafner: Geschichte der Österreichischen Slawistik, in *Beiträge zur Geschichte der Slawistik in nichtslawischen Ländern* (Herausgegeben von Josef Hamm und Günther Wytrzens), Wien 1985, s. 12.